

ARUP ENDNU EN GANG

AF

FRIDLEV SKRUBBELTRANG

Blandt de mange kloge og ofte træffende ord, der i den senere tid er skrevet om Erik Arup, kan man savne noget om *mennesket* Arup. Det skyldes naturligvis for en del, at det er yngre historikere, der har udtalt sig, men vistnok også, at der i Arups væsen var noget omskifteligt, som ikke let lod sig definere, men dog måtte sætte sig spor i hans værker og i den dagligdag, som hans elever brudstykkevis oplevede sammen med ham. Man søger — og finder — *megen* Arup i aktstykkerne: i alt, hvad han selv skrev, og i adskilligt af, hvad andre skrev om ham, for eller imod hans historiesyn og -metode. *Danmarks Historie* I og II var værker, som især yngre og midaldrende lærere talte om og spurgte om, når man som ung højskolelærer en og anden gang kom i deres hjem. Interessen for Arups historieskrivning var mere udtalt end kritikken af den.

Det skal ikke bestrides, at der ud fra det trykte kan siges noget meget væsentligt til en vurdering af forholdet mellem Erik Arup og hans kritikere. Og det er sandsynligt, at andre af Arups elever kan have haft et mere personligt forhold til ham, end undertegnede tør rose sig af. Men det lyder temmelig intetsigende, når det ofte anføres, at Arup »fascinerede« os, at vi beundrede ham, etc. Måske meget rigtigt, men få af os ville have anvendt disse eller lignende ord. Vist var eller snarere *blev* Arup populær. I mit første studenterår havde han forøvrigt orlov med henblik på forskning (hvilket heller ikke dengang var ualmindeligt for historieprofessorer, den altid pligtopfyldende professor Knud Fabricius vistnok undtaget). Da Arup i efterårssemestret 1921 viste sig, forelæste han, så vidt jeg husker, midt i dronning Margrete I.s tid, omtrent dér, hvor handelsstormagten Lybæk bad den foretagsomme, møntudstedende regent »nedlægge hammeren« (se *Danmarks Historie* I, s. 180 f.). Det var fængslende at høre om en fjern fortids finanspolitiske problemer og meget mere. Derimod tror jeg ikke, at vi unge tilhørere var særligt opmærksomme på Arups personlige fremtræden. Indholdet af Arups forelæsninger interesserede mere end formen, der forøvrigt kunne være stilistisk elegant og emnemæssigt tætsluttende. Men sikkert alle deltagere i hans øvelser vil huske hans karakteristiske bevægelser med brillerne »af og på« i een uendelighed, men dog ind imellem med et kritisk eller humørfyldt blik over brilleglassene.

Personligt kom Arup os sjældent tæt ind på livet. For mit eget vedkommende fandt jeg mig vist kun en enkelt gang befojet til, efter en Arup-forelæsning at følge efter ham ud, for at bede ham ændre en tvivlsom detalje i sin fremstilling. Her stod vi i korridorens vindueskarm et par minutter og fandt ud af, *hvad* der havde sin rigtighed. Men pludseligt afsluttende vendte Arup sig mod mig med et strålende smil i sit fyldige ansigt: »Ja — men *er* det ikke mægtigt interessant, dette her?» — Så afvæbnende kunne Arup være, hvor en anden måske snarere ville have bagatelliseret sagen eller givet en tom undskyldning.

De fleste af os satte pris på Arups naturlige, men samtidig indtrængende og derfor interessante fremstilling, som kunne berøre højest forskellige emner. Jeg husker en time i samfundskundskab, hvor »den gule fare« blev diskuteret, og hvor Arup kunne slutte med nogle få, afgjorte ord om de gules situation: »*De* har noget at frygte af *os* — *vi* ikke af *dem*!« — Efter alt, hvad der skete i de følgende årtier, kan bagklogskaben sagtens modsige Arup. Men hans ordknappe slutvurdering havde naturligvis sin baggrund i kolonimagternes gerninger gennem flere menneskealdre før 1920'erne.

Blandt de mere bevægede danmarkshistoriske optrin, der faldt ind under Arups kildekritiske øvelser, kan kongemordet i Finderup lade Skt. Cæcilie nat 1286 (få år efter vedtagelsen af »Danmarks første grundlov«!) have interesseret andre fuldt så meget som øvelserne over mineudlægningen 5. august 1914 med det både udenrigs- og militærpolitisk vanskelige forspil. Men sidstnævnte havde det let pikante ved sig, at her havde daværende fungerende statsrådssekretær Erik Arup været til stede ved en del vigtige forhandlinger! Usædvanligt var det desuden, at vi på grundlag af frisktrykte aktstykker kildekritisk kunne gennemgå begivenhedsforløb, der kun lå 8—9 år tilbage i tiden; vistnok alle hovedpersoner var stadig i live. Jeg erindrer bedst (dog ikke ordret) en udtalelse af Arup til karakteristik af nogle militære foranstaltninger — rydninger ved Dyrehaven og i visse villaområder —, hvor han fremhævede, at militær foretagsomhed af denne art til enhver tid greb destruktivt ind i det civile liv. Det lød mere overbevisende, end mange kunne ønske efter Danmarks fredelige år under 1. verdenskrig og de stedfindende forhandlinger om en ny forsvarsordning.

Allerede i mit første studenterår var Arup en omstridt historiker. Det skyldtes vel især hans »Rids af Danmarks Historie« (oprindelig en leksikonartikel, men fra 1921 en bog bestemt til universitetsundervisning). Den lille bogs sidste fjerdedel, skildringen af perioden 1914—20, gav anledning til kritik, især i visse dagblade. For en politisk interesseret studerende var det faktisk kun muligt at forstå hele dette postyr på baggrund af den ret udbredte misfornøjelse med krigstidens mange restriktioner og måske navnlig det faktum, at den radikale regerings grænsepolitik (som også var H. P. Hanssen-Nørremølles), var blevet den sejrende. I Arups fremstilling fandtes der praktisk talt intet, der burde have virket udfordrende; den var bare *ny*, som perioden var det, men samtidshistorien vil ofte være omstridt eller i bedste fald synes alt for ufuldstændigt refereret. Som bekendt fremlagde Arup senere nogle kildekritiske undersøgelser over emner fra 1700- og 1800-tallets politiske historie (J. H. E. Bernstorff og A. G. Moltke; David og Hall). Der fulgte uundgåeligt polemik med professor Aage Friis, inden for hvis

undervisningsperiode disse emner lå. Jeg vil mene, at man dengang og senere har gjort sig overdrevne forestillinger om personligt uvenskab mellem Friis og Arup. Fra pålidelig kilde véd jeg, at der i hvert fald et godt stykke ind i 1920'erne (dette årti, som man på journalistisk vis har karakteriseret snart som »brølende«, snart som »snublende«) forekom hyggeligt selskabeligt samvær mellem Arup og Friis. Også sidstnævnte kunne godt tage en spøg, men ganske vist ikke, når f. eks. en eks-rus (undertegnede) var ude af stand til med de af professoren ønskede sætninger at definere et begreb som »bonde«. Men Friis lo himmelhøjt, da en ung historiestuderende dame (sådanne fandtes) under en øvelse tillod sig at oversætte Nordstjerne-ordenens berømte indskrift: »Nescit occasum« (»den kender ikke nedgang«) ved et frit og folkeligt »Den gi'r sig ikke!« — Hvad Arup angår, må det indrømmes, at hans sans for humor kunne give sig udslag i hastigt opfundne morsomheder, der godt kunne opfattes som uvenlige mod historikere, han ikke var på bølgelængde med.

Erik Arup var idérig i småt som i stort, en ofte skarpsindig og sjældent eller aldrig kedelig lærer. Men hans ideer byggede ikke altid på faste, let forsvarlige standpunkter. Indfald vekslede med sikre metodiske iagttagelser. Må det være tilladt at anføre et eksempel, som desværre ingen anden nulevende kan bevidne. På et vist tidspunkt under besættelsen fik Arup den tanke, at de prishistoriske studier, som var startet på det historisk-økonomiske institut et par år tidligere, måske burde omdannes til noget væsentligt andet, hvilket han dog kun svagt skitserede i et udvalgs møde. Men det blev aftalt, at jeg (der var en slags vikar for prishistoriens egentlige leder, professor Albert Olsen, som dengang *nødvendigvis* for længere tid måtte opholde sig i Sverige) en dag lidt senere skulle indfinde mig og tale med Arup på Studentergården. Jeg havde nogle bekymrede dage inden det fastsatte mødetidspunkt. Retfærdigvis bør det siges, at Studentergården i mellemtiden kom ud for en mindre schalburgtage, der vistnok har rystet Arup. Han virkede træt og modfalden, og tanken om en ny målsætning var som blæst bort, kom overhovedet ikke på tale, til stor lettelse for mig og måske flere (jeg talte nu ikke med andre om »sagen«).

Hvad der optog Arup stærkt i visse idérige øjeblikke, fortonede sig mærkeligt hurtigt og kunne snart tabe al interesse. Overfor uventet kritik kunne Arup derimod være vågen og veloplagt. I *Danmarks Historie I* indgik naturligt nogle afsnit om vikingerne. Her udtalte Arup frimodigt, efter at have anført et lille antal citater fra runestenene: »Man kunne blive ved; fra denne vikingetidens glanstid er det menneskelige og naturlige, gode og hjertelige følelser, der finder deres udtryk på runestenene; så lidet formåede den voldsomme og blodige vikingetid at præge livet i Danmark selv« (s. 109). Såvidt fredsvennen Erik Arup. Men han skulle snart blive stærkt kritiseret fra dr. Lis Jacobsens side. Den runekyndige frue hævdede tværtimod, at langt flere af stenene omtalte eller hentydede til krigsbegivenheder. Men Arup forsvarede sig kvikt i en anden »Politiken«-kronik. Jeg undersøgte sagen nærmere; som tidlig »anmelder« (mundtligt i »De historiestuderende«) var jeg jo meget interesseret. Det viste sig, at ingen af parterne havde ret! Kun 4 à 5 indskrifter talte klart nok om fredelige landmænd, mens 8 hentydede til krigsbedrifter, altså forsvindende små procenttal.

I sin *Danmarks Historie* II viste Arup sig undertiden impulsiv indtil det fantasifulde. Han var vel, sandt at sige, også en smule naiv. Eller — smukkere sagt: hans personlige indstilling kunne give sig udslag i en art ønsketænkning, der tog form af tidshistoriske træk uden rodfæste i sandhedskriterier. Et eksempel fra nævnte bind (s. 517 f.): Arup fortæller her om *taterne*, der i det 15. århundrede »på en mærkelig måde indvandrede til Europa . . . og snart i ganske små familiesammenlutninger trængte ind i alle europæiske folkeslag«. Arup kunne endvidere med rette fremhæve taternes evne til at gøre sig nyttige som skærslippere og kedelflikkere, konkurrenter til købstædernes håndværkere. Men snart fik hans tanker en friere flugt (til skade bl. a. for en ellers i reglen uangribelig ortografi): »Bønderne så gerne, at sigøjnerkaravanen kom til hans (!) landsby; der kom med dem et pust af den store verden, der herligt oplevede det uendelig trælsomme og kedelige i hans (!) arbejde. Thi sigøjnerne kunde også synge og spille for bønderne, og deres meget skønne kvinder kunde danse for dem. Sigøjnernes ankomst til en dansk landsby blev da for dens bønder som et helt eventyr; at tænke sig, at der var sådanne mennesker til i verden, der så helt levede uden al den kristelige moral, som de selv var opvokset i; selv den sløveste bonde så, at man kunde leve friere og lykkeligere, hvis man tog sig mod dertil«. — Så skønne, så lidt virkelighedstungede var Arups ord! Afsnittet kan såmænd godt sammenholdes med Johs. V. Jensens uforlignelige himmerlandsnovelle »Wombwell«, der dog er mere realistisk. Arup trøstede sig og sine læsere med, at taterne trods 1536-recessens udvisningspåbud »blev i landet og tog blot som særligt område den jyske hede til hjemsted, hvor de endnu fandtes i 19. årh., da *Steen Steensen Blicher* gav sig til at skrive om dem«. Da Jeppe Aakjær senere skrev om samme Blicher og bl. a. taterne, tog han i hvert fald også et Viborg tugthus-arkivmateriale med i billedet af »kæltringerne«, og han kendte noget til en udbredt og ikke ubegrundet forargelse blandt en ældre tids jyske bønder. En af disse, fæstebonden Christen Andersen i Nr. Tulstrup, førte dagbog (1969 udgivet af Landbohøistorsk Selskab, ved Jens Holmgaard). Her noterede han den 13. juni 1792 meget oplysende: »Paa jagt hele herredet over, enhver sogn paa deres eget, effter rakere og kieltringer, som slog sig sammen og røvet og stial og gjorde snart, hvad de vilde; fih dog ingen, men tiid effter anden blev dog 18ten tagen og ført til Viborg«. — Arups læsere må fornuftigvis spørge sig selv, om 1500-tallets tater-beundrende (?) bønder aldrig, rent bortset fra en religiøst betonet moralsk forargelse, havde visse bekymringer i forbindelse med æg, fjerkræ og andet, der forsvandt i dagene efter sigøjnerkaravanens ankomst.

Det bør samtidig bemærkes, at den på flere områder fantasifulde Arup, der kunne karakterisere ikke mindst kirkelige institutioner temmelig ubarmhøertigt, i sin *Danmarks Historie* havde ganske fine portrætter af godsejere og videnskabsmænd fra en ellers snæversynet tid, således et af holsteneren Heinrich Rantzau, »en strålende hovedperson i sin tid, forenende ældgammel adelstroskab og adelsstolthed med moderne humanistisk lærdomstrang, moderne kapitalistisk pengebegærlighed og moderne renæssancepragtlyst og livsglæde«. — Læserne kan næppe undgå at mærke sig, hvor ofte *livsglæden* indgik i Arups historiske fremstilling som utvivlsomt også i hans egen borgerlige tilværelse. Ikke for intet har Arup

på sidste side af sit storværks bind II (s. 682) givet et næsten poetisk billede af Christian IV på Rosenborg 1624, lykkelig midt i sin store familie. I en halv snes linier fejrer historikerens sprogkunst her sin afsluttende triumf.

Det er, som man vil se, på ingen måde hensigten at tage stilling til de mange interessante og værdifulde synspunkter, der er fremkommet i *Historisk Tidsskrifts* egentlige Arup-afhandlinger. Man kan dog med rette få det indtryk, at jeg ikke er helt enig med Inga Floto m.h.t. »virkelighedssynet« hos Arup, men jeg tror ikke vi taler om ganske det *samme* forhold. Lidt trist er det, når nævnte redaktør omtaler Erik Arup som »en bitter mand« i 1938, og på en sådan måde, at det synes at gælde for resten af hans levetid. *Det* er nok en overdrivelse, trods psykisk eftervirkning af den bekendte historikerproces (som Vilhelm la Cour mange år efter i et radioforedrag gjorde en slags undskyldning for), og trods Arups senere helbreds vanskeligheder, der må have indvirket på hans omskiftelige sindstemninger.

Om Arup-vurderingen skriver Floto med rette: »Det vil naturligvis være forkert at overse, at debatten også havde rent personlige over- og undertoner«. Men dernæst hedder det: »Det danske historikermilieu på den tid [*hvilken* tid, hvor *lang* tid?] var en lille verden, hvor nid og nag, smålighed og personlige magtkampe havde gode vækstvilkår, og Arup selv havde aldrig holdt sig tilbage på det punkt heller«. Rent bortset fra den ubehageligt generelle dom, bør dette »aldrig« i hvert fald udgå. Arup var ingen slagsbrodernatur, men ulykkeligvis forstod *han*, der selv var meget sårbar overfor kritik, tilsyneladende ikke, hvornår modstandere kunne føle sig krænket ved *hans* gensvar (modangreb). Han *kunne* netop trække sig tilbage i situationer, hvor han næppe burde have gjort det. Det er *mit* skøn, og jeg tror det er rigtigt. Jeg véd, at der var historikere på andet hold, der kunne føle sig fornærmet eller forbigået af fagfæller, som næppe anede, hvad de havde afstedkommet! Selv om der er nogen sandhed i Flotos karakteristik af et ældre historikermiljøes »lille verden« — *nu* er historikerverdenen jo så stor, så stor — lå en væsentlig del af forklaringen på miséren snarere i manglende gensidig forståelse og sund samarbejdsvilje. Jeg tror meget gerne, at man i den retning har bragt det videre i den nyere tids »større verden«. Langt nok, vidt nok? kan man så spørge.